

Az állam és a nemzet

A nemzeti kérdés

FEJEZET A THE FUTURE OF THE JEWS C. KÖNYVBŐL

A mai zsidóság mélyen megosztott. Vajon reménytelen-e a helyzet? A jó érzésű – zsidó és nem zsidó – embereknek elsősorban erre a kérdésre kellene választ keresniük. Kétségtelen, hogy a megosztottság, a viszálykodás mindig is jellemezte a zsidó világot. A hatalmas idő- és térbeli távolságok – Jeméntől Indián, Portugálián, Rhode Islandon át egész Litvániáig – eleve magukban hordozták a vallási szokások különbözőségeit, a kiélezett, kölcsönös meg nem értés csíráit. Azonban a zsidóságot a többi néptől elválasztó határ mindig is egyértelmű volt. Létezett persze aposztázia, de néhány ritka kivételtől eltekintve a hitehagyott ember, ahogy átlépte a határt, pontosan tisztában volt helyzetével és cselekedetének következményeivel. Azok, akik a körön belül maradtak, szinte hozzáláncolódtak zsidó mivoltukhoz és hitsorsosaihoz, nemcsak a közös gyökerek és – ha jól meggondoljuk – az egyéni magatartás és a vallási gyakorlat figyelemreméltóan megfogalmazott szabályai miatt, hanem kötelességből és az egymás iránti hűségéből is.

Ez az alapvető egység mára eltűnt. Az okok között szerepel az időnként megtorpanó, majd új erőre kapó lassú fejlődés, a polgári emancipáció, melyhez az első lökést a francia forradalom adta 200 évvel ezelőtt, a zsidó közösségek egyre szélesebb rétegeiben végbement gyors elvilágiasodás, a vallási reform; az a tény, hogy a németek (az SS, a Wehrmacht és a kollaboráns helyi hatóságok) fizikailag megsemmisítették az ortodox, nacionalista európai zsidóság legnagyobb részét, az a kulturális sterilizálás, ami – az orosz kommunisták jóvoltából – a hatalmas közösség néhány túlélőjét sújtotta; az amerikai diaszpóra egészen eredeti jellege; a cionizmus. Az egység hiánya, a megváltozott világ és azon tény közvetlen következménye, hogy egyre nehezebbnek bizonyult a nemzeti lét megőrzése a korábban normának tekintett, később azonban tarthatatlanná vált gubó állapotban.

A zsidók nem az egyetlen nép, amelyet a társa-

dalmi felbomlás két évszázada ható megtörhetetlen ereje és az egyszerre intellektuális és anyagi értelemben vett meggazdagodás csábítása – ami csak kísérte, de soha nem csökkentette az eluralkodó keserűséget – megszagatott, sőt darabjaira morzszolt szét. Történelmük során, legalábbis kétezer éve, amióta elmerültek a száműzetés hosszú éjszakájában, a hitélettel kapcsolatos kérdések – az alkalmi vitáktól eltérően – még soha ilyen mélyen, ilyen élesen nem osztották meg őket.

Élesen? Már is hallani vélem az ellenvetéseket. Márpedig ha figyelembe vesszük a zsidó népet *mint olyat* legközvetlenebbül érintő kérdések-

CION KAPUJA

ben kirobbant nyilvános és magánjellegű viták az utóbbi években megváltozott hangvételét, ha észrevevessük, hogy a felek, a zsidóság főbb irányvonalainak képviselői egyre kevésbé igyekeznek magukba fojtani egymás iránti ingerültségüket, akkor rájövünk, hogy – eufemizmussal szólva – az ellenségeskedés és a kölcsönös nehezítés rendkívül élénk megnyilvánulásaival állunk szemben.

Mint láttuk, Izrael egyszerre a zajló vita színhelye és központi témája. Magától értetődő, hogy a mai zsidó társadalmat, annak nagy kérdéseit és politikáját érintő viták Izraelben a leghevesebbek; azok, amelyek Párizsban, Los Angelesben vagy Manchesterben tisztán etikus, teoretikus jellegűek, avagy a jótékonyság, a tisztesség diktálta megfontolások táplálják – Tel-Avivban, Beer-Shebában, Jeruzsálemtől nem is beszélve, élet-halál kérdésevé válnak, de legalábbis azonnal a legélénkebb *érdeklődést* keltik. A zsidósággal, annak egészével, de legfőképp természetesen az Izrael állam sorsában közvetlenül érintett csoport céljaival, igényeivel, minőségével és egységével foglalkozó kérdések meghatározó jelentőségűek: többről van szó, mint

az egyén biztonságáról, jólétéről, elismertségéről, vagy (főleg Amerikában) arról a nehezen definiálható törekvésről, hogy az ember „jól érezze magát”.

Izraelben – a független államban, a nyitott és szabad társadalomban – a mai zsidóságot érintő alapvető viták kifejezetten (néha túlzottan) *politikai* hangvételét természetesen nagyban meghatározza az a viszonylagos világosság, sőt egyszerűség, amivel a kérdéseket helyi szinten tárgyalják, és az, hogy az adott ügy milyen következményekkel járhat az országban élők számára. Ez a legkülönbözőbb területekre érvényes, amelyek egyébként nem állnának a figyelem középpontjában, mint például egy tartásdíjjal kapcsolatos bírói ítélet (a problémát itt az jelenti, hogy milyen bíróságról van szó, és hogy melyik, a rabbinus vagy a polgári testület töltsse be a legfelsőbb bíraskodás funkcióját); avagy a zsidóság ősi helyeinek, Judeának és Szamáriának megtartásáról – vagy a lemondásról – szóló döntés jogossága (ebben az esetben a megszállt területekkel kapcsolatos politika meghatározásáról van szó). Ismételten ki kell emelnünk, hogy Izrael zsidó közösségének vezetői, a zsidóság tör-

ténetében egyedülálló módon „politikai osztályt” alkotnak úgy, ahogy azt a nyugati demokráciákban értik. Választott vezetőkről van szó, vagy azok akkreditált képviselőiről. A szó alkotmányos és technikai értelmében *felelősek* a Knesszet és a választópolgárok előtt. Arra hivatottak, és erre minden jogalapjuk megvan, hogy a választópolgárokat irányítsák, akik ebből következően jogosultak arra, hogy bizalmukat adott esetben visszavonják. A megválasztottakat körbevehetik és befolyásolhatják újságírók, értelmiségiek, politikai szövetségesek, mindenféle ideológiai szimpatizánsok és kliensek, emellett azonban mindig megmarad a szoros kapcsolat státusuk, kifejezett politikai állásfoglalásuk, döntési és cselekvési joguk és hatalmuk között.

Tisztázzuk újra, hogy a diaszpórában ilyesmire szó sincs. A különböző zsidó közösségek irányítóinak hatalma egészen más természetű, sokkal kevésbé egyértelmű. Ők nem tudják világosan meghatározni, kik a választóik, s ha úgy akarják, nem tudnak velük közvetlen érintkezésbe lépni. Nem lévén semmiféle felső – azaz legfelső – hatalom, egyetlen végrehajtást elrendelő döntést nem lehet megállítani. Mindenki szabadon teheti, amit akar, beleegyezését adhatja, vagy megtagadhatja azt, sőt tökéletes közömbösségét is kinyilváníthatja. Léteznek közismert, teljesen azonosítható oligarchiák. Ezek általában központi szervezetek, többé-kevésbé nagy presztízzsel – ami az utóbbi években csökkent. Tekintélyes emberek alkotják: rabbik, értelmiségiek, mindenféle elnökök. A gazdagok – mint a diaszpórában mindig – hatalommal és vitathatatlan befolyással rendelkeznek, amit a többiek titokban csodálnak, és nyíltan irigyelnek. Végső soron, a ritka kivételektől eltekintve ők azok, akik a diaszpóra, nevezetesen az egyesült államokbeli zsidóság számára a szabályokat előírják. A jelentős anyagi háttérrel nem rendelkező személyek szerepe teljesen elhanyagolható – bár néhányan közülük szellemi, intellektuális képességeik alapján megbecsülésnek örvendenek. En-

nek ellenére, ha közös kezdeményezésről, közös tervről van szó, széles körben megfigyelhető az a fajta jóakarát és öntudatát ébredés, ami igaz, nem mindig hatékonyan, arra irányul, hogy a lehetőségekhez képest az embereket sürgősen közelebb hozza egymáshoz. Egy közös célról beszélünk, hiszen csak egy adott, világosan körülhatárolt és leírt ügy, probléma, válság egyesíthetné átmenetileg a közösség tagjait. Egyébként általában csak ingatag szövetségről, korlátozott és rövid távú együttműködésről van szó.

Izrael és az izraeliták tehát alapvetően és minőségileg más közösséget alkotnak. Izraelnek a diaszpórával 40 éve fennálló kapcsolata azt mutatja, hogy épp ez a különbség határozta meg a zsidó állam domináns szerepét. A közösségek, intézmények, mindenfajta pártállású vezetők, vélt vagy reális befolyással rendelkező egyének diaszpórabeli zűrzavara közepette a – legalábbis a minket érdeklő területeken – szervezett és strukturált Izrael állam csakis erős politikai bástyának tűnhet. Ily módon ha konfliktus áll elő, annak előjelei csak még láthatóbbak lesznek.

A centrum és a periféria közti konfliktusról van szó? „Jeruzsálem” és „Babilon” állnak szemben egymással? A hamis és az igaz zsidóság? Esetleg,

kissé homályosan fogalmazva, a profán és a szent? Vagy fordítva? Netán egyszerűen a hagyomány és a modernség képviselői? Minden irányzat megtalálható. Ezekre a kérdésekre sem valamiféle népszavazás, sem az ésszerűség, sem rendeletek, vagy ami még rosszabb, a szakértők és az illetékesek döntése sem adhat választ.

A zsidó köz- és még inkább magánélet központi problémája a nemzeti kérdés. Nem annyira az az alapvető, de tisztán elvi probléma, hogy a zsidók nemzetet alkotnak-e, hanem inkább annak eldöntése, hogy akarják-e a nemzeti létet. Vitathatatlan, hogy a régmúltban nemzetet alkottak. Az is nyilvánvaló, hogy a közelmúltban minden okuk megvolt arra, hogy más népekhez hasonlóan nemzetnek tekintsek magukat. A történészek, etnológusok, vallástörténészek és irodalmárok a zsidóságot évszázadokon át összetartó hitre és tanokra fektetik a hangsúlyt, vagy épp ellenkezőleg, az adott időszakra jellemző, rájuk kényszerített életkörülményeket tekintik mérvadónak – a probléma gyökeréhez azonban így sem jutunk közelebb. A dolgok lényege abban áll, hogy ezek a körülmények felbomlottak az emancipáció, az egymást követő ki- és bevándorlások, a zsidók ellen viselt háborúk során, és hogy a hit és a tanok olyan forradalmi nézetekkel kerültek összeütközésbe, amelyeknek hatalmas erejét még megtízszerezte az a könnyedség és gyorsaság, amivel gyökeret vertek az egyre rosszabbodó állapotok előkészítette talajban. Ezek az új eszmék nagyban szították azt az elégedetlenséget, amit az ortodox zsidóság képviselői váltottak ki. Mindez főleg az akkoriban különösképp radikális két irányzatra igaz.

Az egyik célja az volt, hogy felszabadítsa a zsidókat a múlt rabszolgasága alól. Különböző iskolák a módszerek egész skáláját ajánlották; kezdve a kissé anakronisztikus felhívástól, amely kopogtatást ajánlott a kereszténység kapuján, egészen a társadalom átalakításának elképzeléséig, mely szerint a gazdasági élet irányítói jutnának vezető szerephez, s egyúttal megszűnne a vallás, az etnikai hovatartozás, a nyelv, a kultúra, a történelem

jelentősége. Lényegében a zsidóság mint eredeti társadalmi csoport eltűnésre ítéltetett. Ezen irányzatok közös nevezője egyfajta kibúvó keresése volt.

A másik tendencia képviselői merészebb elképzelésekkel léptek fel. Különböző csoportjai közösen munkálkodtak azon, hogy a zsidók egy másik nemzetben belül – gyakorlatilag, a lehetőségekhez mérten annak mintájára – nemzeté Kovácsolódjanak. Célul tűzték ki a zsidóság „modernizálását”, a lehető legkisebb (mondhatni elhanyagolható) áron, már ami a történelmi és kulturális örökséget illeti. A biztonság és a státus érdekében főként a hatalom szimbólumaival kívánták felruházni a zsidóságot. Emellett az egyenlőséget hirdették. Meg voltak győződve arról, hogy hosszú távon egyedül az egyenlőség garantálhatja az önérzetet és az önbecsülést.

Az asszimilációs megoldás különböző változatainak *halmozott* hatása felmérhetetlen. Nyilvánvaló, hogy nem volt szerencsés út – sem a zsidóság összetartó ereje tekintetében, sem a szó legtágabb értelmében vett szempontokból, sem pedig számos esetben a magánélet terén. A zsidóság mérhetetlenül sokat vesztett tehetségben, szellemiségben. A seregnyi tette kész, nemes és nagylelkű ifjú sorsáról, akik a marxizmushoz csatlakoztak, majd később erkölcsileg, intellektuálisan és túlságosan gyakran fizikailag is megsemmisültek, szomorú századunk történetének legsötétebb lapjai számolnak be. Annak a sok embernek, akik pedig egyénileg, többnyire titokban próbáltak kibújni a zsidó sors igája alól, a legkisebb nyoma, emléke sem maradt fenn.

Ezzel szemben a zsidóság rekonstrukcióját célzó nemzeti-politikai irányzat szerencsésebbnek bizonyult. Ez sohasem jelentette a cionizmus szinonimáját, bár végeredményben a cionisták valószínűsítették meg: az autonomisták, az Am Olam vagy a territorialisták. Egy részletes tanulmány még sok más irányzat létezését tanúsíthatná, amelyek közül néhány határozott politikai állásfoglalással

rendelkezett, a többi kevésbé. Mindannyian síkra szálltak azért, hogy a zsidók végre teljes jogú tagjai legyenek a nemzetek közösségének. Természetesen a következő kérdések függőben maradtak: lehetséges-e ez egyáltalán? Ha igen, mikor? Milyen áron? Milyen stratégiával? Milyen hosszú távú, az első megközelítésben észrevehetetlen következményekkel járna? Egyesek számára ezek a kérdésfeltevések egyet jelentettek a rehabilitáció és az újjászületés elveinek megkérdőjelezésével vagy visszautasításával. Mások szemében ez maga volt az ámulás. Megint mások minden erejükkel azon voltak, hogy az új eszméket a különböző, gyakran ellentmondásos doktrínák – ortodoxia, marxizmus, amerikanizmus – igen vegyes koncepcióval elegyítsék. Az efféle egyeztetésre tett kísérletek közül egyetlenegy sem járt teljes sikerrel. Egyik sem állta ki az idők próbáját, egyik sem maradt érintetlen: a módosítások a felismerhetlenségig megváltoztatták az eredeti tanokat. Mindamellettt egyik sem tűnt el teljesen, vagy legalábbis nem jobban, mint bármely más tan a világon. A zsidóság ideológiai fegyvertára ma változatosabb és jobban felszerelt, mint valaha. Némeleg szerini ez a bőség a szellemi erő és gazdagság megnyilvánulása, mások a gyengeséget, a határozatlanságot látják benne. Ezek mindenesetre rendkívül nehéz kérdések, amelyekre nem egy komoly ember, gyakran nagyon aprólékosan, de sohasem igazán kielégítő módon próbált választ találni.

Jelen pillanatban a zsidóság nagy kérdése, bármilyen változatban kerül is elő, mindig ugyanaz marad: a nemzetiségi kérdés. A kérdés kettős. Képes-e ma a zsidóság többé-kevésbé egységes csoportként az egységes cselekvésre a *gyakorlatban*? Másrészt *elvben* ezt kívánatosnak és megfelelőnek tartja-e?

Ezek a kérdések azelőtt nagyon ritkán vagy egyáltalán nem vetődtek fel. Az emancipációt megelőző időszak jellemző vonása, hogy a zsidók kiűzése egy olyan országból vagy városból, ahol évszázadok óta éltek, szinte soha nem volt vitatható a megtelepedési *jog* nevében, mint ahogy a többi lakos esetében az volt. A zsidók annak tekintették magukat, aminek mások tartották őket: idegennek, menekültnek, akik számára az Angliában, Franciaországban, egyes német államokban és városokban (sőt Spanyolországban, ahol ezek a kérdések kissé másképp vetődtek fel) elnyert polgárjog csak engedmény volt. Egyfajta tolerancia, amit az uralkodó érdeke és jóindulata diktált – és amit, következésképp, bármely pillanatban visszavonhatott. A kiűzetési rendelkezéssel legfeljebb úgy lehetett szembeszegülni, ha valaki bizonyította, hogy az hátrányos az uralkodó vagy alattvalói, esetleg mindkettő számára; a rendelkezés önkényességéről nem eshetett szó.

A dolgok alapvetően megváltoztak. A zsidók

belépése a polgári társadalomba – bármilyen szűkre szabott, korlátozott és vitatott volt is – alapvetően új elvet állított fel: egy másik népcsoporthoz (már nem alárendeltként) való tartozás elvét, amit jogként, nem pedig jótékonyságból vagy jóindulatból, illetve közömbösségből gyakorolt aktusként értelmeztek. Minden esetben olyan népcsoporthoz való tartozásról volt szó, amiből a zsidókat azelőtt kizárták, és ami még fontosabb és jelentőségteljesebb, ahova soha nem is akartak igazán tartozni. Ez tehát szükségszerűen egy olyan néphez való csatlakozást jelentett, amelynek történelme és tradíciói – más szimbólumok, a hűség más elvei, más nyelv, kultúra, irodalom és természetesen más vallások jegyében – néha homlokegyenest különböztek a zsidó történelemtől és hagyománytól.

Hogyan lehetett összeegyeztetni a zsidóságot, a hagyományos kollektív és egyéni életmódot a teljesen új csoporthoz való – ha mégoly erőtlen és lagymatag – csatlakozással, főleg, ha az a közösség, ahova a zsidók beilleszkedni vágytak – vagy erre ösztönözték őket – politikailag és kulturálisan szilárd alapokon állt? Ezzel a nehézséggel ma is szembe kell nézniük a zsidóknak. Ebben rejlik annak a társadalmi és pszichológiai zűrzavarnak az oka is, amellyel a modern korban, életének valamelyik pillanatában minden zsidó, még a legegyszerűbb lélek is szembekerül. Néhányan igyekeznek minél hamarabb megszabadulni ettől az érzéstől, amit elviselhetetlen dilemmaként élik meg.

A nemzeti kérdés változatlanul foglalkoztatja a mai zsidóságot. Tudjuk, ez a történet még megírásra vár. Biztosra vehető, hogy erre nemigen vállalkozna senki: az ügy túl sok közösséget érint, túl sok nézetet, túl sok többé-kevésbé fejlett politikai és társadalmi berendezkedést, túl sok államot, ahol élnek zsidók, és ahol kipróbálták az együttélést. A zsidó történelmet sem pontosan körülhatárolni, sem „légmentesen” elzárni nem lehet: a diaszpóra története soha nem választható el teljesen környezetétől történelmétől.

Pontosan ezért van az, hogy a Palesztina/Erec Izrael fölötti politikai jogok és hatalom visszaszerzése 18 évszázaddal azután, hogy Róma a zsidók autonómiájának utolsó nyomát is eltörölte, rendkívüli jelenségnek számít. A cionisták győzelme igazán csak akkor értékelhető, ha figyelembe vesszük gyengeségüket, nevetségesen korlátozott lehetőségeiket, és az ellenük jelentős túlerőben fellépő hatalmakat: Nagy-Britanniát, a Közel-Kelet akkori legjelentősebb hatalmát, valamint a szövetséges vagy a tőle függésben levő arab államokat, sőt az Egyesült Államokat, mely bár inkább véletlenszerűen, de a döntő pillanatban mégis idetartozott.

A zsidó ügy ellenzőinek számos érve van: részben ósrégiek és ellenszenvesek, részben – hogy bizonyos politikusok szavaival éljünk – látszólag racionálisak, elfogadhatóak, sőt a maguk módján jószándékúak. Ezek az érvek egymás mellett is létezhetnek. Mindenesetre magának a problémának a csomója Izrael állam létrejötte óta kibogozhatatlan maradt. Egyesek az államalapítást lehetetlen, sőt a természet ellen való vállalkozásnak találták. Mások kiszámíthatatlan, megnevezhetetlen veszélyektől tartottak. Megint mások (és ez ma is így van) úgy vélték, hogy ez a törekvés ellentétben áll a *három* monoteista vallás alapelveivel. Különböző érvek alapján ellenfelei olyan célnak tartották (és tartják ma is), ami ellen mindenfajta politikai és katonai eszközzel harcolni kell. 1948-ban, amikor az ellenséges erők csatarendbe álltak, és az amerikai államtitkár mindent megtett, hogy ne kerüljön sor az állam kikiáltására, néhány cionista vezető elbizonytalanodott, hogy kezességet vállaljon-e egy ilyen fontos és visszafordíthatatlan döntésért. De néhány elszánt szellemű ember nyomására és azzal a történelmi felelősségérzet által megerősített bizonyossággal, miszerint 1948. május 15. egyedülálló esemény, végül belevetették magukat az ismeretlenbe.

A cionista állam még mindig magán hordozza születése megkülönböztető jegyeit. Izolált, állandó konfliktusban áll szomszédai többségével. Nincs sem természetes, sem formális szövetségese. Kénytelen tehát beérni a nemzetközi arénában fellelhető támogatókkal. Politikai és katonai szövetségei közül néhány rövid életű volt, néhány tartósabb. Egyik sem volt túlzottan szilárd, főleg baj esetén. Izrael jobban, mint bármely más állam, csak magára számíthat, következésképp megalakulása óta soha nem szűnt meg a világ zsidó közösségeinek támogatását és szolidaritását keresni.

Ez a szolidaritás sem anyagilag, sem az abszolút lojalitás szempontjából nem jelentős; a kifulladás jelei, láthattuk itt is, ott is megjelentek. Ha igaz, hogy a zsidó állam újratermeli a zsidó nép néhány különös jellemzőjét, akkor a dolgok változás felé mutatnak. Minél inkább meglazulnak az izraeli zsidókat a diaszpóra tagjaival összekötő politikai

szálak, annál inkább normalizálódik maga Izrael állama.

Említést érdemel, hogy a cionista elv szerint a zsidóknak maguknak kell életüket és sorsukat kézbe venniük, és hogy a felelősség teljesen az övék legyen, maguknak kell a feltételeket is megteremteniük. Ez megtörtént – legalábbis azok számára, akik a zsidó államot választották. E döntő lépést megtevők és a többiek közötti egyre mélyülő szakadék jelenti a mai zsidóságot foglalkoztató legfontosabb vita alapját.

Az említett feszültségek és nézeteltérések mögött a jelenlegi viszály és eltávolodás legmélyebb okai könnyen felfedezhetők. Itt részben arról az egyre erősödő érzésről van szó, hogy az állam és polgárai képtelenek betölteni azt a feladatot, amit pedig az egyik legfontosabbnak tekintettek. Napjainkban, mint ahogy korábban is így volt, nyilvánvalóan a jövőben is így lesz, Izrael menedékkül szolgál a világ összes zsidója számára. Olyan hazát kínál, ahol szabad emberként élhetnek, ha kívánják. Ez többszörösen, néha drámai módon is bebizonyosodott. A kapu mindig nyitva áll: elvileg, jog szerint, és tegyük hozzá, szükség szerint. De Izrael még nem képes arra, hogy az alapító apák által megálmodott béke kikötőjében fogadja az érkezőket. S erre valószínűleg még hosszú éveken át nem lesz képes.

Ne felejtjük el, hogy a cionizmust az események túlhaladták. A kelet-európai zsidóságot nagyon meggyengítette, hogy 3 millió embert a kommunista Oroszország magába zárt, nem beszélve a második világháború borzalmairól, ami a többi európai zsidót is sújtotta. Ennek következménye az lett, hogy a zsidó állam megalapítása túl későinek bizonyult, kivéve azok számára, akiknek már védelmet tudott biztosítani, s akiknek a sorsa itt teljesedett be: kulturális, társadalmi okokból, az asszimiláció elutasításával, a nemzeti és politikai összetartás révén, és végül, mert nem volt más alternatívájuk.

Ezzel szemben a *mai* diaszpóra másfajta körülmények között élő másfajta populáció, amelynek a zsidó nacionalizmussal kapcsolatos nézetei egészen más előfeltevéseken alapulnak. Észak-Amerika, Nyugat-Európa és Óceánia zsidó lakosai (megállapításaink csak rájuk vonatkoznak; a Szovjetunió és Latin-Amerika zsidósága külön tanulmány tárgyát képezi) hosszú ideje élnek az emancipáció biztosította kiváltságokkal, és általában úgy vélik, hogy *egyéni* joguk eldönteni, milyen módon és mértékben kötelezik el magukat a zsidó közösség mellett és *nyilvánvalóan* a nemzeti ügyben. Következésképp a cionizmust egyszerűen egyfajta ideológiának tekintik, szabad választás kérdésének, nem pedig szükségszerűségnek vagy kötelességnek. Jelentéktelen kisebbségben vannak azok, akiknek valós, gyakorlati érdekük fűződik a cionizmushoz. A nyugati országokból történő beván-

dorlás, bár nem jelentős, de töretlen; a demográfiai egyensúly a modern zsidóság e két nagy tömbje között állandó – a migráció mindkét irányba gyakorlatilag egyenlő mértékű.

Mit mondhatunk azokról, akik „elkötelezett” cionistának vallják magukat, anélkül, hogy a diaszpórát elhagynák, vagy lemondanának országuk politikája iránti lojalitásukról? Amióta az állam létezik, kapui nyitva állnak, azóta egyre nehezebb meghatározni, mit is jelent a „diaszpóra cionizmusa” – hacsak nem az Izrael iránti nehezen pontosítható szimpátiát értjük rajta. Nem könnyebb feladat az sem, hogy a „diaszpóra-cionizmust” megkülönböztessük az érdeklődés, a szolidaritás és a vitathatatlanul létező, bár kissé langyos lelkesedés elegyétől, amellyel a világon mindenütt a zsidó közösségek, a feszültségek és félreértések ellenére, mindig is viseltettek Izrael iránt, persze csak addig, ameddig a személyes elkötelezettség kényes kérdése nem merült fel.

Az érdeklődés és a szimpátia – ami egyébként egy generáció óta érezhetően lankadt – több okkal is magyarázható. Úgy tűnik, elsősorban az a soha nem szűnő gyanakvás táplálja a nem zsidókkal szemben, amit csak erősít az a lappangó rossz érzés, hogy ha a zsidó közösség egy tagját támadás éri, az csak felbátorítaná, sőt sürgetné az egész közösség elleni agressziót. Ez a bizalmatlanság intenzitásában és minőségében természetesen nagymértékben függ az adott korszaktól, helytől, az egyén jellemétől, tapasztalataitól, társadalmi helyzetétől. Nyilvánvalóbb és egyértelműbb azonban azok esetében, akik mélyen kötődnek a hagyományos zsidóság értékeihez, nevezetesen az ortodoxoknál, akiket ez a bizalmatlanság táplál. A gyanakvás fokozottabbá válhat egy váratlan esemény kapcsán, ha megjelenik valamelyik jel vagy szimbólum a sok közül, amire minden zsidó érzékeny, bármilyen távol áll is mindennapi életében a zsidó közösségtől – a gyanakvás akkor is jelen van, ha megpróbálják magukat meggyőzni az ellenkezőjéről, és elnyomni a szorongás és a félelem régi érzését. Ritka az a zsidó, aki – bár keveset tud a zsidóságról, el is szakadt tőle, csak a jelenben él és saját boldogulásával törődik – ne adna helyet lelke mélyén a bizonyosságnak, hogy a külvilág nagyon fenyegető lehet, és hogy valójában akárcsak az írek, a zsidók is „teljesen egyedül” vannak.

A részben valós, részben képzelt fenyegetettség érzésének újjáélesztését semmi sem táplálta jobban, mint az arab–izraeli konfliktus alakulása úgy tizegynéhány év óta. Az, hogy a dolgok ilyen sajnálatos (egyesek szerint anakronisztikus) fejlődést mutatnak, azzal magyarázható, hogy az utóbbi években a konfliktus csak felerősödött, és Izrael láthatóan képtelen arra, hogy gyors, határozott, a saját és a diaszpóra számára viszonylag fájdalommentes módon megoldást találjon, mint ahogy azt

a múltban tette. Valószínűleg inkább annak a kevésbé felületes (bár ez még nem feltétlenül jelenti, hogy jobban megalapozott) megállapításnak van igaza, amely szerint nagyon sokan az úgymond „érintettek” közül valójában nem sürgetik a konfliktus megoldását.

A közel egy évszázada, pontosabban az Ottomán Birodalom bukása óta és nem elhanyagolható mértékben pontosan emiatt kialakult, különböző szempontok szerint összeegyeztethetetlen izraeli, illetve arab nacionalizmus céljai és érdekei világítják meg a két nép konfliktusának kialakulását. Nincs olyan értelmes ember, aki elutasítaná annak lehetőségét, sőt reményét, hogy a problémát az idő, a tapasztalat, újfajta érvek vagy kiszámíthatatlan természetű újabb fenyegetések megjelenése megoldhatja. Pillanatnyilag és valószínűleg még hosszú éveken át a – hol hideg, hol meleg – háború folytatódni fog, lévén hogy egyik fél sem mutat hajlandóságot a befejezésre. Egyúttal a jelenlegi helyzet egyre fokozottabb következményekkel jár a zsidóság egészének lelki állapota, összetartó ereje tekintetében, de legfőképp kihat a diaszpóra és Izrael kapcsolatára. Nem túlzás kijelenteni, hogy Izrael ügye minden elágazásával együtt világviszonylatban is a zsidókat érintő kérdések középpontjában áll.

Ezen állapotnak egyik fő oka, hogy a közel-keleti konfliktus vitathatatlanul nemzetek közötti viszály. Ezt az érintettek és a kívülállók is így látják. De még ha nem így lenne is, a szemben álló felek – figyelembe véve az ügy tétjét és dinamikáját – akkor is arra kényszerülnének, hogy a barátok, „rokonok” erkölcsi, anyagi, politikai támogatásának megszerzése érdekében a vitát nemzetek közötti konfliktusként állítsák be. Valójában a zsidók és az arabok, függetlenül közvetlen érdekeiktől s attól a földrajzi távolságtól, ami a Földközi-tenger keleti térségében zajló konfliktustól elválasztja őket, egyre jobban befolytak az eseményekbe – egyesek szívesen, mások ellenérzéssel, sőt legalábbis zsidó részről, még nemtetszésüknek is hangot adva.

Vannak, akik valóban úgy gondolják, hogy az Izrael és a palesztinok, illetve a velük szövetséges arab államok között dúló háború össz nemzet jellegű oltott, s Izrael nemcsak önmagáért, hanem az egész zsidó népért harcol – még akkor is, ha az nem tart vele. Mások viszont fellázadnak az effajta értelmezés ellen, mondván, épp ez a feltételezés teszi kiélezetté, ez mérgezi el Izrael és a diaszpóra kapcsolatát. Nyilvánvaló, hogy Izrael minél jobban támaszkodik a diaszpórára, az annál jobban belekeveredik az őt egyébként nem érintő ügyekbe és viszálykodásokba. Izrael csak csalódást okoz a nyugalomra vágyó zsidók számára. Ebben az összefüggésben és az események ismeretében meglehetősen kínosnak tűnik közösséget vállalni azzal a politikai logikával, amit a zsidó nép új kö-

rülményei és berendezkedése tett szükségessé. Minél jobban elkötelezi magát a diaszpóra Izrael ügyeiben és konfliktusaiban, annál többet kockáztat, s annál megalapozottabbak lesznek azok a törekvései, hogy Izrael stratégiai és külpolitikájába – saját védelmére hivatkozva – beavatkozzon; vagy rendszeres, intézményesített keretek között, vagy óvatosabb, de nem kevésbé hatásos és szabályos konzultációk útján.

Ennek az irányvonalnak a követése megfigyeléseink szerint hatalmas nehézségekkel jár, amelllett igen korlátozott. Egy ilyesfajta elkötelezettség meggyorsítaná azt a folyamatot, amelynek végcélja a mai zsidóság *egészének* közös alapokra való helyezése az állam és a nemzet modern elveinek megfelelően. A diaszpórát pedig épp ezzel kapcsolatban mindig is a legnagyobb ambivalencia jellemezte. Bár bizonyos értelemben könnyebb volna a helyzet. Egyesek örülnének neki, mások, félve a lehetséges következményektől, utolsó erejüket is latba vetve lépnének fel ellene. Végső soron a különböző zsidó közösségek közötti közös felelősségen és érdekeken alapuló nyílt politikai kötelék a zsidó *Risorgimentót* az *egész zsidó nép* s nemcsak egy csoportjának ügyévé tenné. Ezzel egyidejűleg meggyengítené a zsidó emancipáció két évszázados folyamatát a különböző befogadó országokban. A dolgok természetéből adódóan nem biztos, hogy ehhez a programhoz a diaszpóra zsidósága spontán módon csatlakozna. Ily módon az izraeli társadalom és a diaszpóra mérsékeltebb tagjai között fennálló feszültség az összeegyeztethetetlen érdekekben és a feleket szembeállító különbözőségeken gyökerezik. Félő, hogy az utak végképp kettéváltak.

Szeretnénk emlékeztetni arra, hogy a zsidó nemzeti megújulás lényege egy radikális szellemi jellegű változás. Óvatos optimizmus lépett a megingathatatlan fatalizmus helyére – legalábbis azon zsidók körében, akiket a modernség a maga számára megnyert. A változás, a mozgás, az újdonság, a jövő – önmagukban is értékes, a haladás szükséges és megkülönböztető velejárói – ellenállhatatlanul vonzó hatást gyakoroltak a sejteni engedett ígéretek arányában. A múltat most már kritikus szemmel lehetett nézni, sőt akár el is lehetett vetni. A régi elveket elavultnak minősítették. Az egyén a bőség zavarával küszködött: új elfoglaltságok, új lakóhely, új életmód, öltözet, viselkedés, sőt rítus, a társadalmi, politikai cselekvés új formái – minden lehetséges volt, vagy a legjobb úton afelé, hogy az legyen ebben a színes kaleidoszkópban. Az ortodoxok vagy alkalmazkodtak az idők szelleméhez, vagy magukba zárkóztak, talán visszavonhatatlanul. Eközben egységbe tömörülve harcoltak a haladás mindenfajta pártállású elkötelezettjei: a cionisták, a szocialisták, az asszimiláció hívei, a héber nyelvhez való visszatérést hirdető, a laikusok, a reforme-

rek és gyakran a saját táborukon belül a mérsékeltebbek ellen. Így váltak a gúny tárgyává mindazok szemében, akik fenntartás nélkül léptek a haladás útjára. Az ortodoxok az utolsó felvonóhidat is felhúzták, amelyik megerősített bástyajukat a világ – e zavaros, fegyelmetlen és botrányos világ – többi részétől elválasztja. Ez a harc a lelkek harca – és természetesen a hűség is, hiszen a szemben álló felek egyike a múlt igazságát védi, míg a másik a jövő ígéletében hisz.

Ismeretes, hogy a két tábor a döntő ütközet színhelyének sokáig Kelet-Európát tartotta – azt a területet, ahol a legjelentősebb és az asszimilációt leginkább ellenző zsidó közösségek éltek. A legszörnyűbb üldöztetések itt szedték áldozataikat, sokan érezték, hogy itt a legnagyobb veszélyek leselkednek rájuk. Körülbelül két generáción keresztül a Kelet-Európából kivándorlók töltötték fel az új közösségeket Észak-Amerikában és Latin-Amerikában. A cionisták szilárdan hitték, hogy ezek az emberek alkotják majd a jövőbeli független zsidó állam népeességét. Ez az állam nem más, mint a zsidó nemzeti elv megtestesülése, a Kelet-Európából kiinduló, a zsidó nép szenvedéseire a legradikálisabb, leghitelesebb megoldást kínáló és a legfigyelemre méltóbb modern koncepció szerint.

De még mielőtt maguk a zsidók határozhattak volna politikai és kulturális értelemben a saját sorsuk felől, a kockát mások elvetették. Azt a tágas teret, ahol a zsidóság szervezett nemzetként alakíthatta volna sorsát, kisöpörték. A modern zsidóság megmaradt váza felismerhetetlenné vált. Elhangozhattak védőbeszédék az európai zsidó lélekért, a test a legtöbb esetben már nem volt sehol. A retorikai fordulatok megmaradhattak ugyan, de a 20. században élő zsidóság problémájáról már nem lehetett ugyanúgy beszélni, mint azelőtt. Mindenesetre Izrael állam megalapítása elegendő volt ahhoz, hogy az általános figyelmet erről a kérdésről elterelje. A zsidók – legalábbis néhányan közülük – gyorsan, de nem fájdalommentesen, a szó klasszikus értelmében visszatértek a „történelemben”: katonai hatalomként, a nemzetközi politikai színtér nem elhanyagolható szereplőiként. Egy szóval a modernség végérvényesen utolérte őket, pontosabban megfordította. A zsidóság mint nép nem volt többé mellőzött és izolált, hanem újra bekapcsolódott a világ csaknem összes társadalmi és politikai mozgalmába. Az átélt szörnyűségek, a végtelen fájdalom, az arabokkal való végeérhetetlen, drágán megfizetett konfliktus, az új helyzethez való alkalmazkodással szükségszerűen együtt járó belső feszültségek – egyszóval minden ezen tényező ellenére az általános közhangulat nem volt túl borúlátó, legalábbis a modernség híveinek körében. Az az elképzelés, miszerint a 20. század végét az optimizmus hatja át, nem tűnt merésznek. A legrosszabb elmúlt, a jövő csak jobb lehet.

Ma, a keserű 20. század utolsó évtizedében ritka ez a fajta optimizmus. Egyértelművé vált, hogy hibás az a tézis, mely szerint csak a zsidókon múlik ma is, mint a múltban, hogy fenntartás nélkül belevessék magukat a nemzeti újjászületés kalandjába. Nyilvánvaló, hogy a többség ezt nem teheti meg. Jelenleg teljes joggal állítható, hogy – hacsak nem következnek be a diaszpórában egy második katasztrófa, egy előre nem látható meg-rázkódtatás –, sem a gondolkodásmódban, sem a körülmények tekintetében nem változik semmi. Tanulmányunk által vizsgált egyetlen területen sem várható jelentős változás, hacsak nem – s ez volna a legrosszabb – a körülmények tekintetében. Az a perspektíva, hogy a zsidó nép egységét és politikai rekonstrukcióját gyakorlatilag csak egy új szerencsétlenség válthatja ki, nem egyszerűen paradox, hanem – még a rekonstrukció leg-elhivatottabb védelmezői számára is – teljességgel elfogadhatatlan gondolat.

Milyen következtetést kell hát levonnunk? Először is valószínű, hogy az Izrael és a diaszpóra közti kapcsolat még merevebbé, törekenyebbé és nehezebbé válik. Másodszor, a két tömb egyet nem értése elmérgesedhet. Harmadszor, hogy a zsidóság mint egyetlen nép elve, nem is beszélve a megvalósításról, több mint problematikus. Gyakorlatban és elméletben egyaránt. Kettő, három, sőt négy zsidó népben kell hát gondolkodnunk? Látszólag képtelen ötlet, ami teljes ellentmondásban áll a tanításokkal, milliányi ember mély meggyőződésével és bizonyosságával. Sohasem hallottunk még ilyet. Azonban a valós helyzet alapján, a legfontosabb zsidó közösségek törekvéseinek ismeretében, valamint a dolgok jövőbeni várható alakulásával számolva ez a feltevés nem is olyan értelmetlen, mint ahogy az első pillanatban tűnik.

A nemzeti kérdés és a többi probléma, amiről tanulmányunkban szót ejtettünk, mind olyan nehézségeket támaszt, amit sem Izrael lakói, sem kormánya nem tudnak megoldani. Próbálkoznuk sem érdemes ezzel. A diaszpórának kell megtennie a megfelelő lépéseket. Neki kell meghatározni, milyen kapcsolatot kíván fenntartani Izraellel. Neki kell eldöntenie, visszatér-e a hagyományhoz mint kulturális támaszhoz, vagy más utat választ. Tőle függ, kitér-e az elől a változás elől, amit a zsidók által és értük kormányozott szabad és szuverén állam létezése jelent. Továbbá a diaszpórának azt is el kell tudnia dönteni, hogy az elégedetlenség, zavar, féltékenység, szélsőség, meg nem értés, könyörületesség és szeretet, amit időről időre, a körülményektől függően Izrael és lakói iránt tanúsít, nem válik-e teljességgel elfogadhatatlanná és minden tekintetben kártékonyvá. A tét óriási. Minél tovább fennáll a mai zsidó világot jellemző feszültség és bizonytalan-

ság, annál nagyobb a valószínűsége annak, hogy e két zsidó nép – melyek ma még egymáshoz kapcsolódnak, akár a különböző szervek embrió állapotban – egy napon végérvényesen kettészakad: egyfelől egy erősen megosztott, heterogén, sokféle zsidó identitástudattal rendelkező euro-amerikai középosztályra, másfelől a közös nyelv, kultúra, politikai és katonai intézményrendszer által egyesített nagyszámú euro-mediterrán, erősen proletár jellegű tömegre. A régimódi felfogásúaknak a törés gondolata elfogadhatatlan. Egyéb, előre nem látható szempontok szerint ez a fajta megoldás talán nem is volna a legszerencsésebb. Mindenesetre meglenne az az előnye, hogy az energiák újrakoncentrálódhatnának, a lelkek pedig megnyugodnának.

Ez a perspektíva persze nem minden iróniától mentes. A 21. század hajnalán nagyon is lehetséges, hogy választás előtt állunk: az egyik irányba az izraeli zsidók indultak el, akiket szorosan összeköt a nyelv, a kultúra, a szükségszerűség, a politikai identitás és saját sorsuk irányításának a vágya. Másfelé tart a szétszórt diaszpóra-zsidóság, akik a tucatnyi befogadó államban erősebb gyökeret eresztettek, jobban asszimilálódtak, mint valaha, s egy másik nép sorsában osztoznak. Íme, a zsidó nacionalizmus fejlődésének közvetett hatása. Az új, lényegében más közösség megalapítása egy fontos mítosztól fosztotta meg a zsidókat: az egység mítoszától. Igaz, hogy ennek a mítosznak a társadalmi alapja régóta inog, teljesen mégsem borult fel soha. Még a legnehezebb pillanatokban is maradt valami belőle. Az ügy tisztázatlansága megszilárdította azt a nézetet, hogy a modern korban a nyelvi, a kulturális és a politikai öntudatbeli különbözőségek ellenére mégiscsak létezik egyfajta egység a zsidóságon belül. Bizonyos, a zsidóságon belül és kívül egyaránt megtalálható, előre kialakított vélekedések szerint mintha az emancipációt megelőző korszak óta valójában semmi sem változott volna. Ma, a zsidóság lanyha és inkább kényelmes életébe betört egy szuverén állam létezésének megkerülhetetlen és egyértelmű ténye. Ennek egyik következménye ez a szellemi értelemben vett hihetetlen zűrzavar.

A nemzeti ügy a zsidóságon belüli végső szakítás mozgatórugója lehet. A kettéválás, bár rendkívül sajnálatos, de ha meggondoljuk, kikerülhetetlen. A cionisták, később az Izrael állam megtestesítette megújulás politikai jellegű. És a diaszpóra világának elzárkózása, amennyiben az fennáll, szintén politikai természetű. A helyzet mérőben új, megszokásához idő kell. A gondolatok kitisztulhatnak, a dilemmákon túl lehet lépni. Az irónia megmarad. Az optimizmus számára pedig semmi sem lehet pusztítóbb, mint a paradoxon és az irónia.

PÉTER ÉVA FORDÍTÁSA